

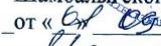
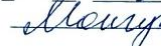
Министерство просвещения Российской Федерации

Министерство образования и науки Республики Тыва

Управление образования администрации
муниципального района «Кызылский кожуун»

МБОУ Шамбалыгская СОШ

Согласована
Заместителем директора по УВР
МБОУ Шамбалыгской СОШ
 Ондар Ш.В.

Утверждена
Директором МБОУ
Шамбалыгской СОШ
от «» 2023 г.
 Монгуш С.С.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета
«Родной (тувинский) язык»

для 1 класса начального общего образования
на 2023-2024 учебный год

Составитель: Мого-Хурен Долаана Экер-ооловна,
учитель начальных классов

Шамбалыг 2023

Өөреникчилерниң кичээлге болгаш кичээлден дашкаар ажылдарга киржилгези:

1. Дыңнап тургаш, адаар:

- башкының берген үлегерин өттүнүп үннү шын адаар;
- сөске үннүң туружун шын илередип, тода адаар;
- эжеш ажык эвес үннерниң ылгалын тода адаар;
- узун, кыска, өк-биле адаар ажык үннерни онзагайлап адаар;
- алфавитти чурум-чыскаал аайы-биле адаар;
- үлегерлээн болгаш словарь сөстөрүн дыңнап адаар.

2. Бөлүктел ажылы:

- эге болгаш сөөлгү үннериниң аайы-биле сөстөрни бөлүктээр; бердинген үнге сөстөрни шилип тывар;
- дөмей уткалыг сөстөрни бөлүктээр;
- узадыр адаар ажык үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;
- өк-биле адаар ажык үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;
- үнү биле үжүү дең сөстөрни бөлүктээр;
- үжүү хөй, үнү эвээш сөстөрни; үнү хөй, үжүү эвээш сөстөрни бөлүктээр;
- бижири чаңгыс дүрүмге чагыртыр сөстөрни бөлүктээр;
- эжеш ажык эвес үннерлиг сөстөрни бөлүктээр;
- тема аайы-биле бөлүктээри: ногаа аймаа, ыяш аймаа, хеп аймаа, сава, аыш-чем дээш оон-даа өске.

3. Хайгаарал ажылы:

- башкының номчаан шүлүүнден бердинген үн кирген сөстөрни тывар, ол сөсте үннүң туружун (эгезинде, ортузунда, сөөлүндө) тодарадыр;
- бердинген үннерден херек үннү тывар, оон характеристиказын чугаалаар. Чижээ: Б...р)е,ээ) келем, акый!
- Сөзүглелге дөмей уткалыг сөстөрни ажыглаар
- Сөзүглелден медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын тывар;
- Сөзүглелден чаңгыс аймак кезигүннерлиг домактарны тывар;
- Сөзүглелден хуу аттарны көргүскен сөстөрни тывар;

4. Хевирлеп - дүрзүлээр ажыл:

- сөстүң үн тургузуун дүрзүлел чуруун шыяр;
- демир дузак, пластилин болгаш өске-даа материалдарның дузазы-биле үжүктөрни дүрзүлөп кылыр;
- домактарның тургузуун дүрзүлөп чуруун шыяр;
- сөс тургузуун дүрзүлөп шыяр;
- дорт чугаалыг домакты дүрзүлөп чуруун шыяр;
- кескен үжүктөр-биле кассага сөстер тургузар;

5. Деңнээри:

- бердинген дүрзүгө тааржыр сөстөрнү тывары;
- номчаан сөзүнгө дүүштүр чурукту дөмөйлээр;
- үн болгаш оон үжүүн деңнээр;
- улуг болгаш бичии үжүктөрдүн бижээнин деңнээр;
- үлөгерлиг бижилге биле өөреникчинин бижээнин деңнээр;
- домак биле сөстү деңнээр;

6.Хынаары:

- бөлүк аайы-биле бодунун ажылын хынаар болгаш үнелээри;
- частырыгларны тыпкаш, ону эдер, слог бүрүзүндө ажык үннөрдүн барын хынаар;
- чурукта чүглө бердинген үжүк бар кезээн будуур;
- бөлүк сөстөрдөн артык сөстү тывар.

7. Тайылбырлаары:

- узун, кыска болгаш өк-биле адаар ажык үннөрдүн шын адаарын, олардын туружун, дүрзүгө көргүзүп тайылбырлаар;
- чымчак болгаш кадыг демдектердин ужур-дузанын тайылбырлаар;
- улуг үжүк-биле бижиир сөстөрдүн дүрүмү;
- сөстү слогтарга чарарынын дүрүмү;
- сөстүн дорт болгаш доора уткаын тайылбырлаар;
- чаңгыс аймак кезигүүнөрдөгү домактын шын бижииринин дүрүмү.

8.Шинчилээри:

- сөстөрдүн слогтарга чарары, сөстө каш слог барын тодарадыры, бердинген слогтарга тааржыр сөстөрдүн тывары (□-□-□ мал-чын-нар);
- чурукка ат тыпсыр;
- домактын эгезин, төнчүзүн утка-аайы-биле эде тургузар;
- номчаан сөзүглелинде кандыг болуушкуннар болуп турарына хамаарышкан салдырган айтырыгларга харыылаар;
- сөзүглелдин кол уткаын чугаалаар;
- сөстөрдүн уткаынын аайы-биле (чүвөлөрдүн көргүзүп турар сөстөр, чүвөлөрдүн ылгавыр демдөөн көргүзөр сөстөр, чүвөлөрдүн кылдыныын көргүзөр сөстөр) шинчилээр.

9. Номчулга:

- слогтап номчуур;
- бодунун иштинде номчуур;
- химиренип номчуур;
- рольдап номчуур;
- бижик демдектерин сагып, домактарны аянын номчуур
- шийжидип ойнаары;
- хевирин өскөрткөн домактын азы сөзүглелди эдип номчуур.

10. Дүжүрүп бижилге:

- башкының бижээн үлегеринден дүжүрүп бижиир;
- парламал болгаш бижимел сөзүглелди дүжүрүп бижиир;
- бердинген даалга-биле сөстөрни болгаш домактарны дүжүрүп бижири;
- хевирин өскөрткөн сөзүглелди эде тургуспушаан бижиир.

Өөреникчилерниң номчулга талазы-биле алган билиглеринге, мергежилдеринге, чаңчылдарынга кол негелделер

1-ги классты доозуп турар уруглар төрөөн дылының бүгү үннерин болгаш үжүктөрүн, оларның кол ылгалын билген турар.

Өөреникчилерниң кол мергежилдери болгаш чаңчылдары: сөстөрдө үннерни ылгап, оларның туружун тодарадып билир; ажык, ажык эвес үннерни болгаш үжүктөрни, кыска, узун ажык үннерни болгаш үжүктөрни бот-боттарындан ылгап билири; домактарның болгаш сөстөрниң анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан сөстөрни ылгап тывар; улуг болгаш биче үжүктөрни шын, чараш, тода бижип билир; бижимел болгаш парламал шрифт-биле бижиттинген сөстөрни, домактарны иштинде слогтап адап ора, шын дүжүрүп бижип; адаары болгаш бижири дүүшкөк 3-4 берге эвес сөстөн тургустунган домактарны адап бээрге, үжүктөр кагбайн шын бижиир; домак эгезинге улуг үжүктү бижири; сөөлүңгө улуг секти салыры.

Нарын эвес сөстөрни слогтавайн чүгүртү номчуп, оларның шын, медреселдиг, аянның болурун сагыыры; сөстөрни тода адавышаан, домак сөөлүгө интонацияны, домактар аразынга паузаны кылыр; башкының номчаан азы чугаалаан чүүлүн кичээнгейлиг дыңнаар болгаш утказын сактып алыр; номчаан чүүлүңгө хамаарышкан айтырыгларны харыылаары болгаш башкының дузазы-биле оон, кол утказын илередири; ону кезектерге чарары; сөзүглелди иштинде номчааш, утказын билип алган шаа-биле чугаалап шыдаар; номчаан номнарының адын, авторун шын адап билир; доктаадып алган шүлүктөрүн аянның чугаалап билир; номчулганың негелделерин болгаш шынарларын шын сагывышаан, номчуурунун, темпизин дүргедедип шыдаары; чыл төнчүзүндө номчуурунун, дүргени 1 минутада 25-35 хире сөс; сюжеттиг чуруктар-биле харылзаалыг чугаа тургузары.

Номчаан номнарының авторун, адын шын сактып ап, 5-8 хире биче хемчээлдиг шүлүктөрни шээжи-биле аянның чугаалап билир.

Бижик демдектерин(. ! ?) барымдаалап домактарны шын номчууру; оларның аразынга үн доктаашкынын кылып билир.

Сюжеттиг болгаш темалыг чуруктарны көрүп тургаш, 3-4 домактан тургустунган харылзаалыг аас-даа, бижимел- даа чугааны тургузуп билир.

Долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус-биле таныжылганың түңнелинде өөреникчилер дараазында кол-кол билиглер болгаш чаңчылдарны чедип алыр: чурттап турар республиказының болгаш найысылалының адын билир; кудумчу кечериниң, транспорту оюп эртериниң, кудумчуга чадаг кижилерниң оруктарга чоруур чурумнарын, өрт болдурбазының чамдык дүрүмнерин сагып билир; чылдың янзы-бүрү үелеринде агаар-бойдустуң, онзагай демдектерин эскерип билир; чурттап турар черинде чанар болгаш кыштаар элээн каш куштарның аттарын билир; оларны ылгап шыдаар.

Чарааштыр бижилге

Улуг болгаш бичии үжүктерниң кезектериниң аттарын болгаш бижиириниң дөмейлешкээн барымдаалап дараазында чурум ёзугаар бөлүктерге чарар.

Бичии үжүктер

1. Дорт шугумдан база үстүндө ээпектиг, адаанда ээпектиг шугумнардан тургустунган үжүктер: **и, ш, г, п, р, ү, Ү** - 7
2. Үстүндө айыткан шугумнарга точкалар болгаш дүүшкүннер немешкенинден тургустунган үжүктер: **й, л, м, ц, щ, н, ң, ь, ы** - 9
3. Төгерикиден тургустунган үжүктер: **о, ө, а, ю, ф, б, д, я** - 8
4. Солагай талакы чартык төгерикиден тургустунган үжүктер: **с, е, ё, ч, ь, ъ, в** - 7
5. Бир талакы чартык төгерикиден каттышканындан тургустунган үжүктер: **э, х, ж, з, к** - 5

Улуг үжүктер

1. Кол элементи азы адаккы кезектеринде ээпек шыйыглыг үжүктер:
И, Ш, Ч, Ц, Щ, Л, М, А - 8
2. Кол кезээ чартык болгаш бүдүн төгерики үжүктер:
О, Ө, С, Э, Х, З, Я, Е, Ё, Ж - 10
3. Кол элементи чалбыыш хевирлиг шугумдан тургустунган үжүктер:
У, Ү, Н, К, Ы, Ю, Р, В, Ф - 9
4. Кол элементи чалбыыш хевирлиг шугумнуң чалгыланчак шугум-биле каттышканындан тургустунган үжүктер: **Г, П, Т, Б, Д** - 5

1-4 класстарга класстан дашкаар номчулга

Класстан дашкаар номчулга - уругларны чечен чогаалга хандыкшыдарының бир аргазы, литературлуг номчулганың чарылбас кезээ. Класстан дашкаар номчулганың кол сорулгалары өөреникчилерни уруглар чогаалы-биле таныштырбышаан, номга ынак болурунга кижизидер; уран чогаал дамчыштыр угаан-билииниң ниити деңнелин бедидер; эстетиктиг мөзү-бүдүжүн хевирлеп, ниити сайзыралын чедип алыры; сагыш-сеткил культуразын бүгү талалыг байыдары болур.

Класстан дашкаар номчулга өөреникчининң назы-харын, амыдыралчы дуржулгазын шыңгыы барымдаалаар болганда, номчуурунга сүмелеп турар номнар шын шилиттинген турар ужурлуг. Уругларның номчулгазын шын, системалыг, ажыктыг кылдыр чорударынга башкының медреселдиг шилилгези албан негеттинер. Кол черни улустуң аас чогаалы, тыва чечен чогаал, орус болгаш өске-даа хөй национал улустуң чогаалдары, даштыкы классика ээлээн турарын чугула деп сүмелеп турар.

Тыва улустуң аас чогаалының эң-не дээрe үлегерин эге класстарга өөредип тура, ук чогаалдарда улусчу чаңчыл-сагылгаларны уругларга билиндирип база уруглар боттары ону эскерип билиринге чаңчыктырар аргаларны ажыглаар. Програмада айыткан кол-кол темалар, чогаалдың хевирлери, авторлар, чогаалдардан аңгыда, класстан дашкаар номчулгага кайы авторларны, кандыг номнарны, чогаалдарны сүмелээри башкыдан улуг хамааржыр. Ооң-биле чергелештир башкы уругларның кандыг чогаалдарга сонuurгалдыын, ук чогаалчының амгы үе-чадада, ниити литературада ээлеп турар туружун, ролун барымдаалап көөрү база чугула.

Класстан дашкаар номчулга програмазының база бир кол хевирин, кол өзээ - ооң хөй янзылыг (вариантылыг) болуп турары. Ол чорук башкыга уругларның номчулгага херемдел-сонuurгалын болгаш бот-тускайлаң номчуп база сайгарып билиринге дузалаар.

БЕЛЕТКЕЛ ҮЕЗИ

Башкының кол сорулгалары:

- 1) уругларны школаның чурум-сагылгазы-биле таныштырып, оларны аңаа чаңчыктырары;
- 2) уруглар коллективин тургузуп организаастары;
- 3) бижикке өөредиринге белеткел;

Ол ажылдарнын кол утказы-биле уругларның сөс курлавырын байыдып, чугаазын сайзырадыры. Уругларны доктаамал кичээнгейлиг,

хайгаараачал, сонуургаачал, өөредилгээ сундулуг болурунга белеткээр. Билип алган чүүлдерин деңнеп, сайгарып, түңнеп билиринге чаңчыктырар.

Уругларның школага келген баштайгы хүннеринден эгелээш-ле улусчу педагогиканың кижизидилгеге салдарлыг аргаларынга даянып алгаш, чараш аажы-чаңга, найыралдыг болурунга, хүндүлээчел биче-сеткилдиг, ажилгыр болурунга, бойдуска болгаш ниитиниң өнчү-хөренгизинге камныг болурун кижизидип чаңчыктырар.

Парта азы стол артынга шын олулары. Бижилге, номчулга үезинде бодун шын алдынары, демир-үжүктү шын тудары, кыдыраашты салыры, кичээл үезинде башкыны эки дыңнаары. Бо негелделерни хүннүң-не кичээл санында чорудуп тургаш, уругларны чаңчыктырар. Белеткел үезиниң бир кол сорулгазы уругларны үннер болгаш үжүктөр-биле таныштырып, номчуп өөрениринге белеткээр. Ынчангаш:

а) ном-биле таныжар;

б) оон чуруктары, схемаларын ажыглап тургаш ажыл чорудар;

в) үннүң анализ-синтезтиг методун ажыглавышаан, бижикке өөредиринге белеткел ажылдары; «домак», «сөс», «слог», «үн» деп терминнер-биле таныжылга, сөстү дыңнап, адап тургаш, ында кирген ажык болгаш ажык эвес үннерни ылгап билиринге чаңчыктырар.

ҮЖҮГЛЕЛ ҮЕЗИ

Уругларны шын номчуурунга өөредири - башкының эң харыысалгалыг ажылы.

Үжүглел үезинден эгелеп-ле, үннүг анализ-синтезтиг методту ажыглап тургаш, номчуурунга өөредир үннүң анализин кылырда чугаадан домакты, домактан сөстү, сөстен слогтарны, слогтардан үннерни, үннерден чаңгыс херек үннү адап, дыңнап тургаш, ылгадып үндүрер.

Үннүң синтезин кылырда, чаңгыс үннү өске үннерге кожар, үннерден слог, слогтардан сөс, сөстөрдөн домак тургузуп өөредир.

Үннүң анализ-синтезин чорудуп тургаш, кол-ла чүве - уругларны шын дыңнап бижииринге чаңчыктыраы. Оларның чугаалап, бижип, номчууру оон дыка хамаарылгалыг. Номчулга үезинде сөстөрни шын адап, номчаан чүүлүнүң утказын медресеп билиринче утланган ажылды чорудар.

Үжүктөр бижий берген үеде уруглар-биле бижилгениң белеткелин шын чорудары чугула. Баштай үжүктөрниң кол-кол элементилерлерин бижип өөредир:

Үжүктөрни тода болгаш номчуттунгур кылдыр бижидип чаңчыктырар. Сөстү бижиириниң мурнунда ооң утказын тодарадып, ында каш үн, үжүк барын сайгарып, орфографияның дүрүмнери-биле харылзаштырар. Парламал болгаш бижимел сөстөрни домактарны дүжүрүп бижири. Бижиириниң темпизин чоорту дүргедедип, кыдыраажын арыг-силиг эдилеп, кызыл шыйыг-биле аңгылаан шөлдү сагыыры.

ҮЖҮГЛЕЛ СООНДАГЫ ҮЕ

Үжүглел соондагы үеде бижилгеге чорудар ажылдар:

1. Үжүглел үезинде билип алган билиглерин быжыглап, системажыдары.
2. Үннер болшаг үжүктөрниң ылгалы. Ажык болгаш ажык эвес үннер.
3. Үн илеретпес үжүктөр. Алфавит-биле практиктиг таныжылга.
4. Сөс, домак, чугааның чүдөн тургустунары.
5. Сөстү слог аайы-биле көжүрери.
6. Бижиириниң темпизин чоорту дүргедедип, бижимел, парламал сөстөрни, домактарны, улуг болгаш биче үжүктөрниң кезектерин барымдаалап шын бижири.
7. Адаары болгаш бижири карышкак эвес сөстөрни, домактарны башкы адап бээрге бижири. Домак эгезинге, улуг үжүк бижири, сөөлүнге улуг сек салырынга чаңчыктырары. Кижиниң ат, фамилиязын, адазының адын шын бижииринге мергежилгелер чорудар.

Номчулганың чаңчылдарын ханылыдыр болгаш быжыглап, слогтап-даа, слогтаашкын чокка-даа шын адап номчуп өөредир. Сөзүглелде абзацтарны эскерип билири болгаш абзац бүрүзүнүң утказын чугаалап билиринге чаңчыктырар. Номчаан чүүлүнүң утказын дүүштүр айтырыгларга харыылаары, сөзүглел иштинден тып номчууру. Диалогтарны, сөзүглелдерни аянын кылдыр рольдап номчууру.

Сюжеттиг чуруктарга сөзүглелди тургузары.

Номчулганың темпизин чоорту дүргедедириниң аргаларын башкы ажыглаар, чыл төнчүзүндө 1 минутада 25-35 хире сөс номчуурун чедип алыр.

Тыва дыл болгаш номчулга.

Бирги класска класстан дашкаар чорудар кичээлдерниң сорулгалары:

1. Уругларны школа-биле болгаш школачы амыдырал-биле таныштырар болгаш өске-даа ажылдакчыларны танып, оларның ажылын хүндүлөп билиринге чаңчыктырары.

2. Бүдүн төлөптиг ап билири. Бодунуң болгаш өскениң үезин үнелээри. Каржы болбас.

3. Улуг улусту хүндүлөп, бичии кижилерни кээргеп, чаптап билири. Хире-шаа-биле дузазын чедирип, ачы-буяанныг, биче сеткилдиг болурун хевирлээр.

4. Школанын хөй-ниити ажылынга ак-сеткилдиг киржири. Эш-өөрү – биле эп-найыралдыг, дузааргак болуру. Сагылга-чурумга хамаарышкан мораль-этиктиг билиглерни сагып билиринге чаңчыктырар.

5. Төрээн чурту - Тывазынга, Россияга ынаа болгаш чоргааралы. Ооң бойдузунга, дириг амытаннарынга, үнүштеринге, арга-арыына, сагыш-човангыр, хумалалыг хамааралгазы болгаш сагыыр ужурлары.

6. Уругларга номну үнелеп, «Ном-билиглерниң үндезини» деп угаадыгны билиндирер. Уругларның делегей көрүүшкүнүн, номга сонуургалын бедидер. Номчулга-амыдыралдың бир кол негелдези кылдыр, номчуурунга чаңчыктырып, библиотека-биле харылзаазын быжыглааар

Үжүглелге календарь-тематиктиг планнаашкын. (неделя 2 ш)

№	Кичээлдин темазы	шак	Хуну	
			план	факт
Бирги улдуң – 27шак				
Белеткел үези – бшак				
1	Билигкичээли. Школа-биле таныжылга	1		
2	Слог.	1		
3	Ун. Ажык болгаш ажык эвес уннер-биле таныжылга.	1		
	Үжүглел үези Бирги чада			
4	А деп үн болгашАа деп үжүктөр.	1		
5	Л деп үн болгаш Лл деп үжүктөр.	1		
6	Тоол «Кушкаш болгаш Дилги»			
7	О деп үн болгашОо деп үжүктөр.	1		
8	М деп үн болгаш Мм деп үжүктөр..	1		
9	Быжыглаашкын	1		
10	С деп үн болгаш Сс деп үжүктөр.	1		
11	Н деп үн болгаш Нн деп үжүктөр.	1		
12	Ч деп үн болгаш Чч деп үжүктөр.	1		
13	Анай болгаш Кымыскаяк	1		

14	Ы деп үн болгаш Ыы деп үжүктөр.	1		
15	У деп үн болгаш Уу деп үжүктөр..	1		
16	Хыналда диктант	1		
17	Быжыглаашкын	1		
18	Р деп үн болгаш Рр деп үжүктөр	1		
19	Ү деп үн болгаш Үү деп үжүктөр.	1		
20	И деп ун болгаш Ии деп ужуктөр.	1		
21	Э деп үн болгашЭэ деп үжүктөр.	1		
22	Кыска е деп үн болгаш ооң үжүк	1		
23	Ш деп үн болгаш Шш деп үжүктөр.	1		
24	Ө деп үн болгаш Өө деп үжүктөр.	1		
<i>Ийиги чада</i>				
25	Д деп үн болгаш Дд деп үжүктөр.	1		
26	Б деп үн болгаш Бб деп үжүктөр.	1		
27	Г деп үн болгаш Гг деп үжүктөр..	1		
28	Билиг хыналдазы. Диктант.	1		
29	В деп үн болгаш Вв деп үжүктөр.	1		
30	Быжыглаашкын	1		
31	Катаптаашкын	1		
32	Т деп үн болгаш Тт деп үжүктөр.	1		
33	К деп ун болгаш Кк деп үжүктөр..	1		
34	П деп ун болгаш Пп деп үжүктөр..	1		
35	ң деп ун болгаш ң деп үжүк.	1		
36	Х деп ун болгаш Хх деп үжүктөр.	1		
37	З деп ун болгаш Зз деп үжүктөр.	1		
38	Ж деп ун болгаш Жж деп үжүктөр.	1		
39	Улегер домактар, тывызыктар	1		
40	й деп ун болгаш й деп үжүктөр.	1		
41	Хыналда ажыл.Диктант.	1		
<i>Үшкү чада</i>				
42	Кадыг демдек.(ь)	1		
43	Е,е деп үжүктөр.	1		
44	Ё,ё деп ажык үжүктөр.	1		
45	Ю,ю деп үжүктөр.	1		
46	Я,я деп үжүктөр.	1		
47	Билиг хыналдазы. Диктант.	1		
Дөрткүчада				
<i>Дөрткү чада</i>				
48	Ь (чымчак демдек)	1		
49	ф деп ун болгаш Фф деп ужуктөр.	1		
50	Билиг хыналдазы.Диктант.	1		

51	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1		
52	Ц деп ун болгаш Цц деп ужуктер.	1		
53	Щ деп ун болгаш Щщ деп ужуктер.	1		
54	Алфавит	1		
55	Билиг хыналдазы. Дүжүрүп бижилге	1		
<i>Ужуглел соондагы номчулга болгаш бижилге</i>				
56	Домак. Байлак Тыва (1-ги, 2-ги кезээ).	1		
57	Л.Чадамба. Час. Сөс, слог	1		
58	М.Кенин-Лопсан «Суг бажын дагыыр»	1		
59	Өөредиглиг дүжүрүп бижилге. «Баштайгы космонавт»	1		
60	М.Карим «Хат»	1		
61	Л.Чадамба «Майның бири – частың болгаш күш-ажылдың байырлалы»	1		
62	В.Сагаан-оол «Майның тос»	1		
62	Чылдың хыналда ажылы	1		
64	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын	1		
65	Катаптаашкын	1		
66	Катаптаашкын	1		

Ужуглелдин ажылчын программазы. Тайылбыр бижик

1-ги класстын ужуглел эртеминге тургускан ажылчын программа Россия Федерациязынын «Россиянын школазы» аттыг методиктиг болуктун тургусканы программага чагыртып, Тыва Республиканын ооредилге болгаш эртем яамызынын ооредилге куруне стандартынга дууштур, 2008 чылда Наталья Чоодуевна Дамбанын тургусканы тыва дыл программасынга болгаш 2009 чылда 1 –ги класска А.А.Алдын-оол, А.К.Ойдан-оол, Э.Д.Ондарнын «Ужуглел» номунга даянып тургускан.

Ооредиглиг план дараазында методиктиг сумелернин дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларнын шингээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чанчылдарын тыва дыл программасынын негелделеринге дууштур эге класс башкыларынга А.А.Алдын-оолдун «Диктантаылар болгаш эдертиглер чыындызы-биле» хынаарын сумелеп турар. Тыва Республиканын ниити ооредилгезинин национал девискээр кезээ 1-ги класс оореникчилеринин нити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланмышаан программаны тургузарда эртемниинин, дес-дараалашкаанын, коргузуглеринин болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларнын хар-назын барымдаалап тургаш тургускан.

Программаның кол угланышкыны дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган.

а) уругларны чечен чогаал оранынче углап, сөстүн уран чурумалдыг овур-хевирин дамчыштыр сөзүглелдин долу болгаш делгем утка-шынарлыын хөй талазындан угаап билип алырынга дузалаар;

б) чечен сөстүн чогаалдары уругларны номчулгага ынак, бүгү-ле чараш чүүлге хандыкшылдыг, ону шын үнелеп билир кылдыр чаңчыктырар ужурлуг;

в) номчаан чүүлүнүң утказын шингээдиринден аңгыда уругларнын ниити билииниң деңнелин делгемчидериниң дуржулказын байыдар болгаш амыдыралга оларнын мөзү-шынарлыг, эстетиктиг хамаарылгазын база хевирлээр;

г) чечен чогаалды уруглар боттары шилип ап, ону таалап номчуксаар күзелин боттандыраар.

Башкы уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга бот-боттарынга негелдени, шынчы ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, күш-ажылга киириштирер сорулгалыг.

Класс бүрүзүнге номчулга кичээлиниң 30-35 минутазын чогаалды номчуурунга болгаш сайгарарынга, а киирилде беседага, словарь ажылынга сөзүглелдин утказын илередиринге херек. Өске-даа ажылдарга 10-15 минутадан хөй эвес үени чарыгдаар.

Сөзүглел-биле ажыл бир класстан өске класстан чоорту нарыыдап чоруп ораар.

Берге эвес сөзүглелди литературлуг шын адаанын езугаар, медреселдиг шын аянын чүгүртү номчуур.

Номчулганың темпизин шын сагып билир. Чыл төнчүзүнде таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени бир минутада 90-ден өрү сөстерни номчуур.

Тыва дылдың лексика болгаш фонетика талазы-биле эге билигни алыры.

Шын номчулга болгаш бижилгеге чаңчыктырып, ийи болгаш оон хөй кижилер аразынга чугаалажышкынынга киржир;

Чаңгыс кижиниң сагыш-сеткилин илереткен чугааны тургузар болгаш бичии хемчээлдиг шинчилел болгаш медээ сөзүглелдерни бижиир.

Тыва дылга хумагалыг болур, сагыш-сеткилинден оон арын онзагайын үнелеп, камнаарынга харысалгалыг болур.

Тыва дылынга сонuurгалын оттурар болгаш бодунун чугаа домаан сайзырадырга чүткүлүн бедидер.

Эге школага тыва дыл болгаш номчулга өске эртемнерни өөрениринге болгаш уругларнын коллективке ижикиреринге эң-не кол черни ээлеп турар.